

דף שבועי

פרשת בחקתי, תשס"ג
מספר 497

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ה"תוכחות"

שתי רשימות של ברכות וקללות הנקראות "תוכחות" נמצאות בחומש, אחת בספר ויקרא (כ"ו, ג-מו) ואחת בספר דברים (כ"ח, א-ט). למרות שהן דומות בתפקיד ובצורה, הן שונות באורכן, בסגנוןן ובהגשתן, והדבר דורש הסבר.

הברכות והקללות מופיעות פעמיים, משום שבתורה אלוקים כורת שתי בריתות עם בני ישראל, אחת בסיני ואחת בערבות מואב,² ולפי דרך העולם התרבותי דאז, ברכות וקללות כאלו היו מלוות כל ברית או הסכמה כתובה בין שני צדדים, כדי להבטיח את קיומן.

התוכחה הראשונה, המופיעה בספר ויקרא, אשר באה לחתום את ברית סיני, כתובה בגוף ראשון, מפי אלוקים, ובסופה נאמר: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה" (כ"ו, מו). התוכחה השנייה, בספר דברים, אשר באה לחתום את ברית ערבות מואב, נאמרה בגוף שני, על ידי משה הפונה לעם: "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בח'רב" (כ"ח, טט).

הברכות: שתי הגרסאות דומות, והן כוללות בעיקר (לפי דוד צבי הופמן) חמישה נושאים הנוגעים לעם היושב בארצו: (1 פוריות הארץ; 2 שלום; 3 ניצחון על אויבים מבחוץ; 4 פרייה ורבייה עם פריחה כלכלית; 5 השגחתו הפרטית של אלוקים והשראת שכינתו - תנאי קיום המגשימים את הציפיות והשאיפות שבגללן הוצאו בני ישראל ממצרים. בברכות שבספר דברים מופיע עניין נוסף, שאינו כלול בברכות שבויקרא, והוא - התייחסות אוניברסלית: "ונתנך ה' א-להיך עליון על כל גווי הארץ" (דב' כ"ח, א); "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (כ"ח, י). נחזור לזה בהמשך.

הקללות: גלוי לעין שפרשת הקללות בדברים (54 פסוקים) ארוכה בהרבה מזו שבויקרא (32 פסוקים), וחז"ל כבר העירו שמספר הקללות שבפי משה בספר דברים הוא כפול (98) ממספרן בספר ויקרא (48) (מדרש תנחומא ניצבים). פסוקי הקצרים של ויקרא מקבלים במשנה תורה תוספת של תיאורים חריפים וקללות מפורטות.

בויקרא הקללות מרוכזות סביב נושא הארץ. האומה קיבלה את הארץ על מנת לקיים בה את המצוות. מכיוון שכך, אם לא ישמע העם לציווי האלוקי, יפקדו אותו אסונות שמטרתן להניאו מדרכו הרעה, ואם לא יובן הלקח, בסופו של דבר יגלו העם מן הארץ. וכיוון שהעם לא קיים את שביתת האדמה בשנה השביעית, הארץ תשבות חלף כל השנים שלא הושבתה בהן. גם בגלות יוסיף גורלו המר של העם לפקוד אות: בניו יהיו מפוזרים בגוים והחרב תרדוף אותם שם עד שהנשארים "ירצו את עונם". אמנם, לאורכו של תהליך זה נשארת הברית בין אלוקים לישראל בתוקף, וישראל צפויים לחזור לארץ אבותיהם בעתיד.

הקללות בויקרא מוצגות כבאות בשבעה שלבים הדרגתיים ונפרדים, כך שבידי העם לעצור את תהליך ההידרדרות בכל שלב על ידי תשובה: "ואם עד אלה לא תשמעו לי" (כ"ו, יח). ואילו בדברים אין בספר דברים חלק מן התוצאות של "הברכות והקללות" מתוארות בהקשר אוניברסלי. הקשר כזה מופיע כבר בדברי משה אל ה' אחרי חטא העגל וחטא המרגלים, כשהוא מתייחס לתגובות השליליות שיכולות להתעורר באומות אם ישמיד ה' את עמו ישראל: "למה יאמרו מצרים לאמור" (שמ' ל"ב, יב); "ואמרו הגוים אשר ישמעו שמעך לאמר" (במ' י"ד, טו). כך בפרשת הברכות בספר דברים הגלות אינה מוצגת רק כעונש ישיר על התעלמות העם משביתת הארץ אלא גם כמצב שיכול להביא להרחבת ייעודם של ישראל בהיסטוריה, וכן להפך: התגשמותן של הברכות אין מטרתה רק הטבה עם העם בתור שכו,

¹ הרמב"ן מסביר את השינויים בזה שהקללות בויקרא מרמזות על הגלות הראשונה ואילו התוכחה במשנה תורה: "מרמו לגלותינו זה ולגאולה שנגאל ממנו".

² לפי המדרש (תנחומא ניצבים): "שלש בריתות כרת הקב"ה עם ישראל אחת כשיצאו ממצרים ואחת בחורב ואחת כאן (במואב)".

אלא קידוש השם בעולם: "וראו כל עמי הארץ" (דב' כ"ח, י). וזהו שהזכיר משה לפני התוכחה: "ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש לה' א-להיך כאשר דיבר" (דב' כ"ו, יט). תפיסה זו שזורה בפרשת הקללות כולה: "והיית לזענה לכל ממלכות הארץ" (דב' כ"ח, כה); "והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים" (כ"ח, לד); "ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה? ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' א-להי אבותם... וישלכם אל ארץ אחרת" (כ"ט, כג-כז).

הדגשה יתרה ומיוחדת ניתנת בקללות שבספר דברים לגלות העם מן הארץ ולמצבו "בארץ אויביהם", בתיאור מפורט ומפחיד של האויב שיגרש את ישראל מארצו: "ישא ה' עליך גוי מרחק מקצה הארץ... אשר לא תשמע לשונו, גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן" (כ"ח, מט-נ). משתמע מכאן שהגלות תפגיש את עם ישראל עם תרבות שונה לגמרי, עם שפה אחרת ועם ערכים שונים. ולא זו בלבד אלא שהאומה תתפזר בגלות חובקת עולם, שלא תוגבל לאזור אחד: "והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ עד קצה הארץ" (כ"ח, סד).

ומה יהיה מצב העם בגלותו הרחוקה? במקום פחד החרב ואיום האבדון בגויים המתוארים בספר ויקרא, איומים ששיש בהם כדי לעורר את העם לתשובה, בספר דברים תוצאתה של הגלות תהיה שקיעתו העמוקה של העם בחטא: "ועבדת שם אל-הים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך" (כ"ח, סד). גם המצב הנפשי של העם מתואר במונחים קיצוניים ויוצאי דופן: "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לך רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש" (כ"ח, סה). "התשובה" הסופית של העם בספר ויקרא מעורפלת ולא שלמה, וחזרתם לארץ אינה מוזכרת במפורש, ואילו בספר דברים, אחרי הסיום הפורמלי של התוכחה, ישנם עשרה פסוקים נוספים (ל, א-י) המתארים את תשובתו השלמה של העם ואת קיבוץ הגלויות. לא רק שהעם עתיד לחזור למצבו הקודם, אלא שמצבו אף ישתפר: "והיטבך והרכך מאבתך" (ל, ה).

מה גרם לשינויים אלו בתוכחתו של משה בספר דברים? מסתבר שבסוף ארבעים שנות המדבר, כאשר בני ישראל עמדו על סף הארץ המובטחת, הבין משה טוב יותר את ייעודו של העם ואת כוונת אלוקים משהבין בתחילה.

הנצי"ב כותב שחטא המרגלים היה שינוי דרמטי ונקודת מפנה גורלית בתפקיד ההיסטורי של בני ישראל. לפני שהעם ביקשו לשלוח אנשים "ויחפרו לנו את הארץ" (דב' א, כב) הייתה התוכנית להיכנס מיד לארץ כנען, לכבשה בדרך נסית, ולעורר אצל אומות העולם הערצה והערכה לאלוקי ישראל, בראותם כיצד יכולה חברה שלמה לחיות חיי אחווה וקדושה, כמענה לצו האלוקי. אבל כאשר בחר העם לשלוח מרגלים, בחר למעשה בדרך הטבע, דרך שהיא ארוכה ומפותלת, דרך מלאה נסיגות ומכשולים וסבל.

משה הבין שכמו שחטא המרגלים הביא לתקופה של נדודים במדבר, שמטרתה הכנתו וחינוכו של דור חדש, גם בעתיד, אם לא ישמע העם לצו ה', תידרש תקופה ארוכה של הכנה וחינוך "במדבר העמים" (יחז' כ, לה) האיום והנורא.

לפי הנצי"ב כשה' אמר למשה: "סלחתי כדברך" (במד' י"ד, כ) הכוונה הייתה אני לא אשמיד את העם וזאת רק בגלל הטענות שלך – "למה יאמרו הגוים" אבל: "ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ" (שם, כא). זאת אומרת, אני אמשך לפעול עם בני ישראל, ובסופו של דבר נגיע למטרה שלי להקדישני בעיני העמים, אבל בדרך אחרת. אם ישראל לא יהיו "לתהלה ולשם ולתפארת" הרי יהיו "לשמה למשל ולשנינה"; בכל דרך שיבחרו ישראל ילמדו האומות ממצבם על השגחת ה' בעולמו.

הקשר בין חטא המרגלים והמדבר לבין הגלות הארוכה משתקף בפסוק מפתח בתהילים: "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (ק"ו, כו-כז). גם מדברי הנביא יחזקאל משתמע באופן ברור שהמטרה הסופית של פיזור ישראל בעמים היא חינוכית-רוחנית: "והפיצתי אותך בגוים וזריתך בארצות והתמתי טמאתך ממך" (כ"ב, טו). שני הביטויים נמצאים בתוכחות.

מכל זה ניתן להבין שהגלות הסופית לא תהיה אזורית או קצרת ימים, ושהעם הכובש יהיה "גוי מרחוק" (כמו רומי) שיגרם לישראל להחשף לתרבויות שונות. וגם שהסבל והייסורים בגלות, יהיו לא רק פיסיים ונפשיים במוכן הרגיל אלא: "לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש" (דב' כ"ח סה) - מצב של מבוכה רוחנית שיעורר שאלות קיומיות ומהפכה בדרך החשיבה (כמו שפירש הרב יוסף דב סולוביצקי) שתאפשר בסופו של דבר לישראל ולאנושות כולה לראות את יד ה' בתוך הטבע ובתוך ההיסטוריה. ואולי זאת הנחמה שנמצאת בתוך "הקללות" הנראות כה קשות: "ודרך חיים תוכחות מוסר" (מש' ו, כג).

ד"ר שוברט ספירו
המחלקה ללימודי יסוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>